

Demokratik Devletin Gerekleri ve Türkiye

Efe Baştürk

Gazi Üniversitesi Yüksek Lisans Öğrencisi

Liberal Düşünce, Yıl 16, Sayı 61-62, Kış-Bahar 2011, s. 49 - 60

Giriş

Demokrasi, yüzyıllardır tartışılan bir kavram olmasına rağmen modern düşüncenin ortaya çıkmasıyla siyaset teorisinde önemli bir yer edinmiştir. Modern düşüncenin temelinde yatan bireysel özgürlük, eşitlik, rasyonellik, vs. gibi olgular demokrasiye şekil vermiştir. Bir başka deyişle demokrasi modern düşüncenin sistematiğinde kurumsallaşmıştır. Demokrasi kavramı modern düşünce geleceğinde deontolojik kabuller üzerine inşa edilmemiştir. Daha ziyade demokrasi, yardımcı değer kümeleriyle beraber toplumsal ontoloji oluşturarak hem varlığını hem de anlamını bu yan değerlerden almıştır. Örneğin demokrasi beşeri bir sosyal yapının ürünü olarak beşeriyet öncesi değer taşıyan doğal hukukun asli unsuru olan doğal hakların korunmasında yardımcı olan araçsal bir değer taşımaktadır. Doğal haklar, kişilerin salt insan olmaları sebebiyle sahip oldukları haklar bütünüdür ve tüm beşeri yapılardan önce gelmektedir. Beşeri yapılar, doğal hakların sınırlarında çizilen ve doğal hakların korunması noktasında sorumlu ve yetkili olan yapılardır. Sözleşme teorisinin özü olan bu yaklaşım beşerî yapılardan evvel doğa durumunu konu alır ve bu durumdan yola çıkarak beşerî bir yapı kurgular. O halde beşeri yapıların kurulma sebebi doğa durumunun varlığı neticesinde olmaktadır. Demokrasi, beşeri yapıların doğal haklara uygun hale getirilmesi noktasında yetkilendirilmiş bir süreci ifade eder. Demokrasi, bir yandan doğal hakların asli öznesi olan bireylerin bu haklarını özgürce siyasî topluma aktarmalarına yardımcı olurken öbür yandan da bu aktarıma imkan sağlayacak gerekli siyasi-hukuki alt yapıyı oluşturur. Halkın yönetimi anlamına gelen de-

mokrası, bir taraftan pratik unsurlar ile ilişkilendirilerek halkın fiili yönetiminin gerçekleşmesi problemiyle uğraşırken öbür taraftan bu yönetim prensibinin teorik bir düzlemde gerekçelendirilmesi ile uğraşır. Böylece demokrasi, hem normatif hem ideal bir anlam taşır.

Demokrasi, yardımcı değer ve pratiklerle istikrarlı kılınabilir. Bu nedenle de istikrarlı bir demokrasi için şunlar gerekmektedir: sınırlı bir iktidarın varlığı, kamu kaynaklarının ve gücünün halkın denetimine açık olması, hukuk devleti ve hukuka karşı sorumlu tutulmuş otorite, temel hak ve hürriyetleri önceleyen ve iktidar karşısında onlara öncelik tanıyan anayasanın varlığı, farklı fikir ve kanaatlerin oluşmasında ve temsilinde hak ve güvence sağlayan çoğulculuk prensibi, iktidarın tek elde toplanmasına mani olacak şekilde kuvvetler ayrılığı, iktidarın el değiştirmesi ve toplumsal gereksinimlere ve tercihlere göre değiştirilebilirliğini sağlayan serbest ve sürekli seçimler, muhalefetin ve muhalif fikirlerin var olma haklarının güvence altına alınması ve son olarak; siyasî yaşam dışında kalan alanlarda ekonomik-sosyal-kültürel özerklik ve özgürlüğün tesisi ve bu anlamda kültürel çoğulculuk ve serbest piyasa ekonomisinin varlığı¹. Bu unsurların tesisi ile demokrasinin yerleşmesi ve işlevselleştirilmesi mümkün olabilir.

Demokratik devletin normatif izahı demokrasinin ontolojisini vereceğinden hem bir ideali sunmakta hem de karşılaştırma yapabilme imkanı vererek incelenen siyasi rejimin demokrasi düzeyi hakkında genel bir hüküm verme olanağı sunmaktadır. Bu bilhassa demokrasi konusunda sancılı bir süreç yaşayan ülkemizin siyasî yaşamı hakkında bir fikir ileri sürebilmek açısından anlamlı olacaktır. Türkiye’de demokrasinin sınırlı ve pek çok alanda işlevsiz oluşu demokratik devletin gereklerine uymadığı gibi demokrasi idealine yakınlaşmada tedirginlikler yaratmaktadır. Demokrasinin normatifliği ve ideallığı arasına net bir sınır koymak mümkün olmadığından – üstelik böyle bir sınır koyma düşüncesi demokrasiyi salt fikirsel düzeye indirgeyip toplumsal ve siyasî pratiklikten uzaklaştırabileceğinden – demokrasi idealinin kaynaklarını hareket ve meşruiyet noktası olarak ele almak ve bu hareket noktalarının somutlaşabileceği toplumsal pratiklikleri yaratmak temel amaç olmalıdır.

Demokrasi İdeali ve Demokratik Devletin Meşruiyeti

Demokrasi sözcüğü “halkın yönetimi” olarak tercüme edilerek ideal bir kurguya işaret etmekteyse de, ontolojik bakımdan herhangi bir geçerliliğe ve tutarlılığa sahip bir kavram ortaya koyamamaktadır. Örneğin, eğer mesele sadece halkın yönetimi ise, halkın bütünüyle totaliter eğilimlerin çıkışına sebebiyet vererek, bunun sonucunda toplumun türdeşleştirilmesine dönük faaliyetlerin uygulamaya konduğu sistemler de kavramın bu muğlaklığından dolayı “demokratik” gözükebilirler. Almanya’da Hitler’in göreve gelmesi tarihsel açıdan bunun en güzel

¹ David Beetham ve Kevin Boyle, *Demokrasinin Temelleri*, çev. Aslıhan Zeynep Kopuzlu, Adres, Ankara: 2005, s. 18-20 ve 27-33

örneğidir. Demokrasinin, halkın yönetimi olgusuna indirgenerek ve prosedürel bir işleyişle sınırlı tutularak kısıtlı ve dar kapsamda da değerlendirildiği görülmektedir. İran ve Pakistan da bunun güncel iki örneğini oluşturmaktadırlar. Bu ülkelerde de sürekli serbest seçimler yoluyla pratiğe indirgenen – ya da öyle olduğu varsayılan – “sözüm ona” bir demokrasi algısı vardır. Ancak her iki ülkede de yönetim vasfını üstlenen halkın sahip olduğu hak ve özgürlükler, yine halkın sahip olduğu yönetim yetkisi ile birlikte düşünüldüğünde oldukça çelişkili bir tabloyu yansıtmaktadır. Yönetimi elinde bulunduran da, baskı altına alınan ve hak ve özgürlükleri ihlal edilen de, yine halkın kendisi olmaktadır.

Öyle görünüyor ki demokrasiden bahsederken semantik düzlemin dışına çıkmak ve kavramın içeriğine inmek gerekmektedir. Demokrasi, halkın yönetimi olarak ortaya çıkmışsa da, esas mahiyeti, yönetimin yönetilenlerin onayına bağlı kılınmasında belirgin hale gelmektedir. Yani, yönetilen durumda olan halkın kendisi aynı zamanda yöneten vasfına da sahipse, o halde yöneten-yönetilen ilişkisinin gözden geçirilmesi demokrasinin birinci kuralı olmalıdır.

Bu kurala göre, yönetenler, yönetilenler üzerinde olağan hiçbir hakka sahip değildir. Başka bir deyişle, yönetenlerin yetkisi doğuştan ya da sınıfsal olarak gelmez; yönetilenlerin onayı sonucu gelişen bir süreçten kaynaklanır. Modern demokrasi düşüncesinin temelinde yatan bu seküler ahlâk prensibi kimsenin kimseye karşı öne süreceği üstünlüklerinin olmadığını, kimsenin kimse üzerinde herhangi bir ayrıcalık hakkının bulunmadığını kabul etmiştir². Yönetilenler, yönetenlerin vasıflarını kabul etmek ve ona uygun yaşamak yerine söz konusu vasıflar üzerinde denetim ve değiştirme hakkına sahip olarak yönetenlerin vasıflarını kadir-i mutlak olarak kabul etme zorunluluğundan kurtulmuşlardır. Yönetenlere karşı elde edilen bu özgürlük, bugünkü demokrasi düşüncesinin temelinde yatan ana fikirdir. O halde demokrasinin ilk unsurunu yönetilenler ile yönetenler arasındaki ilişkinin rıza unsuruna dayanması kuralı oluşturmaktadır.

Yönetilenlerin yönetenlere karşı sahip oldukları özgürlükler yöneticilerin devamlı surette iktidar erkine sahip olmadıklarının ve söz konusu iktidar yetkilerinin geçici olduğunun bir kanıtıdır. Çünkü eğer bir şey kadir-i mutlak değilse mantiken o şeyin devamlılığının olması da bir zorunluluk olarak kabul edilmeyecektir. Bunun anlamı da, söz konusu olgunun değiştirilebilir bir niteliğe sahip olmasıdır. Dolayısıyla da iktidar, yönetilenlerin kararı ve onayına bağlanmalıdır. Bir başka mantıki ön kabul de şudur: Toplumda yönetime doğrudan muhatap olan kişi, halkın kendisidir; bu yüzden de halkı oluşturan kişiler, tek tek içinde yaşadıkları toplumun yaşam şeklini belirleme hakkına sahiptirler. Bu yaklaşım demokrasi ile ilgili alternatif bir paradigma koymamıza imkân sağlamaktadır: Yönetimi tartışılan herhangi bir yapının yönetimi ve işleyişi o yönetime doğru-

² Giovanni Sartori, *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*, Yetkin, Ankara: 1996, s. 152-3

dan muhatap olan kişilerin kararına bırakılmalıdır. Bu nedenle demokrasi keyfi idareye ve toplumun kendisi dışında bir idarî yapılanmaya karşıdır. Bu, demokrasiyi diğer tüm rejimlerden ayıran temel ölçüt olarak karşımıza çıkarmaktadır: Demokrasi, halkın bizatihi kendisi hakkında kendisinin karar verme yetkisi ve gücüne sahip olmasıdır³.

Ancak demokrasi teorisinde sıklıkla tartışılan önemli bir mevzu da şudur: Halkın karar verme gücü ve yetkisi halkın karar verme özgürlüğüne engel teşkil edecek unsurları devreye koyma imkânına sahip olursa ne olacaktır? Az evvel yukarıda örnek olarak gösterilen Hitler'in Almanya'da iktidara gelişi bu soruyla yakından alakalıdır. Önce şunu ifade etmek gerekmektedir; halkın karar alma özgürlüğünün olması halkın aldığı her kararın geçerli ve doğru sayılmasının gerekçesini oluşturmaz. Çünkü halkın karar alma özgürlüğü ve gücü temelde ahlâkî bir varsayımdan yola çıkılarak hazırlanmış bir idealdir. Dolayısıyla da bu varsayım biçimsellik probleminde çözüm getirme kaygısından hareket etmez, bu varsayım sadece çerçeveyi çizer.

Halkın, sahip olduğu karar verme gücü ile totaliter eğilimleri ortaya çıkarması anında demokrasinin kendisini koruması gerektiğini savunan “militan demokrasi” savunucularına göre demokrasi, mutlak bir amacı ortaya koyması bakımından tüm araçsal değerlerin üstünde yer alan bir değer olmalıdır. Bu “militan demokrasi” savunusuna göre demokrasi, gerektiğinde kendisini halkın bizatihi kendisine karşı korumak zorundadır.

Ancak bu varsayım bir tutarsızlık içermektedir. Çünkü demokrasi, zaten yönetilen olan “halk”ın tek ve en üstün karar mercii olduğunun kabulüdür. Demokrasi, şayet demos'un yönetimi ise, o halde demos'tan bağımsız hale getirilmiş ve ondan kopartılmış bir “kratos”, demokrasi ile nasıl içselleştirecektir? Bu kısaca şu anlama gelir: “Halk olmaksızın halk yönetimi”⁴.

Yine de demokrasi içerisinde totaliter eğilimlerin iktidara gelmelerine dair endişe devam etmektedir. Militan demokrasinin tutarsız yanları aynı zamanda demokrasinin “kısıtlı” algılanışından da kaynaklanmaktadır. Çünkü demokrasi böyle bir endişeyi taşıyanlar açısından, salt bir “seçim eylemi” olarak nitelendirilmektedir: “Totaliter eğilimler demokraside iktidara gelip demokrasiyi alaşağı edebilirler çünkü demokrasi onlara bu imkânı verir”. Bu yaklaşım demokrasiyi basit bir prosedürden ibaret gören yanlış bir varsayıma dayanmaktadır. Oysa demokrasi, bir “çerçeve değer” olduğu kadar aynı zamanda bu çerçeve değerleri meydana getiren alt yapıların doğal bir sonucudur. Bu alt yapılar sayesinde çerçeve değerlerin varlığı garanti kapsamına alınmış olur.

³ Barry Holden, *Liberal Demokrasiyi Anlamak*, Liberte, Ankara: 2007, s. 6

⁴ Mustafa Erdoğan, *Demokrasi, Laiklik, Resmi İdeoloji*, Liberte, Ankara: 2000, s. 42-5

Hitler gibi bir aktörün siyasi arenaya girdiğini düşünelim. Seçimlere giren Hitler, seçimlerin ardından demokrasiyi kaldırmak isterse ne olacaktır? Bu soru militan demokrasi taraftarlarınınca sıklıkla vurgulanmıştır. Ancak onların ihmal ettiği şey, esasında demokrasinin, yönetim mekanizması tarafından yönetilenlerin kararına bırakılmadan kaldırılabileceği yönündeki iddia ile herhangi bir ilişkiye sahip olmamasıdır. Böyle bir durum demokrasinin ilk kuralı olan yönetici-yönetilen ilişkisinin boyutunu ihlal edeceğinden hiçbir yönetici böyle bir karar alma yetkisine de demokrasilerde sahip olamaz. Çünkü demokrasiler, halkın karar alma gücünü olduğu kadar, halkın bütününün karar alma özgürlüğünü tehlikeye atacak yetkilerin tahsis edilmesine müsaade etmez.

Peki nedir bu garantiler? Bu garantiler demokrasinin içsel değerleridir ve çerçeveye bütünlük kazandırması bakımından demokrasinin meşruiyetini oluşturan değerlerdir. Tekrar halkın yönetimi ifadesine dönelim. Bu ifadenin somut açılımını yapacak olursak: Halkı oluşturan bireyler karar alma sürecine katılımları ve bu katılım esnasında ortaya koydukları fikir ve düşünceler ile yönetimi şekillendirirler. Bu ifade şu varsayımdan yola çıkılarak kurgulanır: Yönetenler yöneticilere bağlı olarak değişecekse sonuçta mutlaka bir eylem ve pratiklik olmak zorundadır. Yani yönetilenler bir şekilde yöneticilerin değişmesi gerektiğini somut biçimde ortaya koymalıdır. Bu ampirik gerçeklik sonucunda halkın yönetimi somutlaşabilir.

Halkın karar alma sürecine katılımı ve bu süreç esnasında ortaya koyduğu fikir ve düşünceler, esas belirleyici faktörlerse, o halde söz konusu faktörleri sistemin içerisine çekecek normatif kabullere ihtiyaç vardır. Örneğin “katılım” dediğimiz olgu pratik sürece dâhil edilirken pek çok unsurla birlikte ele alınmak zorundadır. Yani esas mesele katılımın nasıl sağlanacağı ya da katılımın nasıl gerçekleştirileceğidir. Katılım, belirleyici bir unsur olarak yönetilenlerin yönetenlere karşı sahip oldukları hak ve özgürlükleri içermelidir. Bu nedenle katılım, halkın yönetime dâhil edilmesini sağlayan tüm değerlere içkin olmak zorundadır. Bu değerler ifade özgürlüğü başlığı altında geniş kapsamlı bir şekilde adlandırılabilir.

Demokratik bir sistem, halkın yönetim/denetim aşamasında bulunması ve kendi fikirleriyle bu sürece katkıda bulunması olduğuna göre demokrasi, aynı zamanda kişilerin kendilerini ifade ettikleri bir sistem olmaktadır. İfade özgürlüğü ise toplumsal düzlemde fikirlerin oluşumu ve bunların müzakeresi için elzemdir. Bununla ilişkili bir diğer husus da şudur: Demokrasilerde asli karar mercii halk ise o halde halkın kendini ifade etme hakkı olduğu kadar müzakere edeceği fikir ve kanaatleri de öğrenmeye hakkı vardır. Çünkü bilgilendirilmediği sürece halk ne konuda hangi fikirleri müzakere edecektir? Dolayısıyla demokrasi, kişilerin kendi ifadelerini ortaya koyma özgürlüğü ile olduğu kadar başkalarının fikirlerine ulaşabilmeleri hususunda da hak ve özgürlüğe sahip olduklarını gös-

termektedir⁵. Bundan çıkan sonuç Şudur; bir demokraside halkın yönetime karşı ileri süreceği kararlara kaynaklık oluşturan haber, bilgi, enformasyon, vs., aleni ve herkesin ulaşabileceği Şekilde olmalıdır. Böyle bir durum ifade özgürlüğünün basın özgürlüğüne kadar uzatılması sonucunu beraberinde getirir.

Demokratik bir sistemde bireylerin sahip oldukları ifade özgürlüğünün, toplumsal yapıda istikrarlı kılınması gerekmektedir. Çünkü aksi takdirde, fikir ve kanaat oluşumu süreci kesintiye uğrayacaktır. Bu nedenle ifade özgürlüğü, belirli tartışma ilkeleri üzerinde inşa edilmelidir. Daha da önemlisi, ifade özgürlüğünün yönetimin Őekillenmesi sürecinde müzakere ile somutlaştığı unutulmamalıdır. İfade zgrlğ, müzakereye açık bir toplumda işe yarayacaktır, aksi taktirde ifade özgürlüğünün müzakereye kapalı olduğu bir toplumda, yönetimin hangi müzakereye göre Şekil alacağı sorusu cevapsız kalacaktır.

Bir diğer nokta, ifade özgürlüğü ile müzakere arasındaki doğrudan bağın mutlak anlamda korunması gerektiğidir. Çünkü ifade edilen fikirlerin tartışılmasının engellenmesi demokrasi açısından hiçbir Şekilde olumlu bir sonuç yaratmaz. Çünkü ifade özgürlüğü son tahlilde iktidarın Őekillenmesi bakımından bir hak ise, ve iktidar müzakere aşamalarıyla Őekillenmekteyse, o halde ifade özgürlüğü ile söz konusu fikirleri müzakere edebilme özgürlüğü arasında doğrudan bağ olduğu da kabul edilmelidir.

Farklı zgrlkler arasındaki bu mantıksal birleşim demokrasinin sağladığı en önemli faydalardan bir tanesidir. Böylece kamusal alan bireysel özgürlükleri bir bütün halinde kapsayan ve her birini birbiriyle bağlantılı halde tutarak kapsamlı özgürlüklerin yer edinmesini sağlayan bir yapı haline gelir. Örneğin, düşünce özgürlüğü ifade özgürlüğü olmaksızın bir işe yaramayacaktır. İfade zgrlğ, örgütlenme özgürlüğü olmazsa çok sınırlı kalacaktır. rgtlenme zgrlğ, katılım özgürlüğü olmazsa bir anlam taşımayacaktır. Katılım zgrlğ, iktidarın elde edilmesinde rekabet özgürlüğü olmazsa geçersiz kalacaktır. Bu ve bunun gibi özgürlükler demokrasinin ilk ve kapsamlı kuralının geçerli kılınması içindir: Halkın yönetimi ve yönetenlerin yönetilenlerin rızalarına göre seğimi.

zgrlklerin amaçsal bir değer olarak kurgulanması fikrinin, demokrasinin ideal yönünü ortaya koyan bir yaklaşım olduğunu kabul ederken, bununla beraber demokrasiyi istikrarlı hale getirecek olan farklı değer ve kurumların da önemini belirtmek gerekmektedir. Bunların başında özgürlükler arası uyum ve bu özgürlüklerin iktidara karşı korunmasını sağlayacak olan hukuk devleti ilkesi gelmektedir. Halkın yönetimi, yönetim sürecinden evvel gelişen siyasi katılım hakkı ve bu katılımı oluşturan fikir ve kanaatlerin oluşum süreçlerinin garanti kapsamı

⁵ Mustafa Erdoğan, "Demokratik Toplumda İfade zgrlğ: zgrlk Bir Perspektif", *Liberal Düşünce*, Yıl 6, Sayı 24, Güz 2001, s. 9-10

altına alınması hukuk devleti sayesinde gerçekleşir. Bu nedenle hukuk devleti ve demokrasi arasında hem mantıksal hem de ahlaki açıdan zorunlu bir bağ vardır.

En basit anlamıyla “devletin hukukla idaresi” anlamına gelen hukuk devleti, tarihsel açıdan eski ve köklü bir kurumdur. Geniş anlamda ise hukuk devleti, insanların hukuk nezdinde idarelerinin sağlanmasıdır. Hukuk devleti, temel düşünce noktası olarak, insanların değil hukukun yönetimini ifade eder. Soyut bir formülasyon neticesinde kurulmuş gibi gözüktense de temelde bazı ilkeler aracılığı ile pratiğe indirgenmektedir. Bu pratikler; hukukun hakimiyeti olarak anlaşılan formülasyonları somutlaştırma adına düzenlenmişlerdir. Bu düzenlemeler ise öngörülebilir, herkes için eşit, soyut ve evrensel ilkelerle kurulu hukuki prensipler etrafında toplanmıştır. Bunun sonucunda hukuk devletinin birincil amacı idareyi keyfilikten uzaklaştırmak ve herkes için eşit bir hukuk sistemi yaratmaktır.

Hukuk devleti başlıbaşına bir değer olarak anlamlı olsa da, pratiklikte geçerlilik kazanması kendisi dışında başka değer yargılarına da ihtiyaç duymaktadır. Son yıllarda dünyada görülen temel eğilim, hukuk devleti ile “çoğulculuğu garanti kapsamına alan ve keyfi iradeyi dışlayan bir siyasî yönetim” olarak tabir edilen çağdaş anayasal demokrasinin bir arada anılmasıdır. Bu sayede hukuk devleti, hukuki bir ilke olarak ancak siyasî alanda garanti kapsamına alınmış demokratik ilkeler eşliğinde anlam ve geçerlilik kazanabilir. Hukuk devleti, çağdaş demokrasinin temel şartlarından olan siyasî otoritenin sınırlandırılması ve temel hakların korunması konusunda yetki ve sorumluluğa sahiptir. Çağdaş demokrasilerin ayırt edici vasıfları, antik demokrasi anlayışından farklı olarak, heterojen bir biçimde örgütlenmiş ve birbirine rakip pek çok fikri içinde barındıran toplumlara özgü olmalarıdır. Bu toplumların çoğulculuk niteliği, hukuk devletinin işlevselliğinin nedenini açıkça ortaya koyan pratik gerçekliklerdir. Çoğulcu değerlerin barış içinde bir arada yaşaması ve her bir değerın siyasî otoritenin baskısından uzak tutulmasının formülü, hukuk devletinin işlevselliğinde yatmaktadır. Dolayısıyla da demokrasi ve hukuk devleti arasındaki zorunlu bağ bu yaklaşımda yeniden karşımıza çıkmaktadır.

Hukuk devleti ile demokrasi arasındaki ilişki çok boyutlu olmakla birlikte – çünkü her biri de hem birbirleri ile karşılıklı etkileşime sahiptir hem de düşünsel kaynaklarını kendi dışındaki değer sistemlerinden alırlar – aynı zamanda kapsayıcıdır. Bu kapsayıcılık, demokrasiyi özgürlükler bağlamından haklar düzeyine doğru genişletirken, hukuk devletini de ilkesel boyuttan toplumsal pratiğe aktarır. Çünkü vatandaşlar hukuk devleti ilkeleri ile korunan haklarını kullanarak demokratik sisteme katılırlar⁶. Kısaca, demokratik bir siyasî sistem için evrensel, özgürlükçü ve eşitlikçi hukuki ilkelerle düzenlenmiş kapsayıcı düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktadır.

⁶ Jose Maria Maravall ve Adam Przeworski, *Democracy and the Rule of Law*, Cambridge University Press, New York: 2003, s. 242

Demokrasi, farklı fikir ve kanaatlerin tartışma sürecine dahil edilmelerine imkan tanıyan bir sistem olması nedeniyle farklılıkların varlığına meşruiyet katan yegane siyasi yönetimdir. Tüm demokratik sistemler, farklılıklar arası tartışmaya dayandığından dolayı, demokrasi için gerekli olan en önemli şartlardan bir tanesi oğulculuktur. Demokrasi teorisinde çoğulculuk kavramı, normatif anlamda ele alınan ve modern bir devlette sosyal, ekonomik ve kültürel çeşitliliği bir gerçeklik olmanın ötesinde, onu değerli bulan bir yaklaşıma işaret etmektedir. Bu nedenle demokratik bir sistemde özerk siyasi örgütlenmelerin çoğulluğu sürdürülmelidir. Bu oğulluk anlayışı, temel insan değerlerin çoğulluğunun ve çeşitliliğinin objektif bir durum olduğunu ve dolayısıyla bireyler veya gruplar tarafından izlenen ahlâkî amaçların çeşitliliğinin demokratik yapının istikrarlı kılınması açısından kabul edilmesi gerektiğini ifade eden bir yaklaşımdır.

Değerlerin çoğulluğu sonucu ortaya çıkan çoğulculuk ontolojik bir vakıadır ve siyasi bir niteliğe sahiptir. oğul değerlerin eşit biçimde tartışma ve örgütlenme özgürlüğünün olması temelde bu değerlere sahip olan vatandaşların tartışma ve örgütlenmesini meydana getirecektir. Farklı fikir ve değerler, halkın yönetimi olan demokraside kanaatlerin oluşumunda belirleyici olmaları sebebiyle, özgürlük kapsamında değerlendirilmek durumundadır. Herhangi bir değerin ifadesinin engellenmesi, o değere sahip olan vatandaşın fikir ve kanaat serbestisinin de engellenmesini meydana getirir. Böyle bir durum, vatandaşı aktif katılımdan uzaklaştıracadığından dolayı tüm fikir ve kanaatler karşısında demokratik meşruiyet prensibinden dolayı siyası iradenin tarafsızlığı mecbur olmaktadır.

İdarenin tarafsızlığını ne süren siyasi tarafsızlık ilkesinin temelinde, insanların sahip oldukları değer yargıları hakkında siyasi otoritenin herhangi bir görüş bildirme yetkisinin olmadığı fikri yatar. Buna göre siyasi otorite, farklı değerler arasında görüş bildiremez, onlar arasında sıralama ve ayrımcılık yapamaz. Bu anlayış iki yönlü bir sonuç meydana getirir: İlk olarak, hukuk ve siyasi açıdan böyle bir kabul toplumdaki farklı değerlerin bir arada yaşam şansını yükseltir ve demokratik prosedürlerin nn açar. İkinci olarak da, sınırlı devlet prensibini oluşturarak doğal hakların korunması noktasında maddi ögeleri meydana getirir. Bu maddi ögeler, idealize edilmiş temel değerlerden biçimsel bir düzleme doğru genişletilip somutlaştırılmış olur.

Demokratik Meşruiyet ve Türkiye

Her ülkenin kendine özgü sosyolojik ve tarihsel gerçekliği vardır ve bu gerçeklikler ülkenin siyası rejiminden toplumdaki siyasi kültüre kadar geniş bir yelpazede belirleyici bir kod işlevi görür. Türkiye’de demokrasiye – daha doğrusu çok partili hayata – geçiş henüz çok yenidir ve Batı’nın aksine Türkiye’deki demokrasinin toplumsal ve daha doğrusu “kültürel” tabanı hemen hemen hiç yoktur. Bu sebep-

le Türk siyasî hayatında demokratik gelişimi, konjunktürel gelişmelerden etkilenen ve kurumsal mekanizmanın öncülüğünde merkezi bir hareket olarak beliren bir siyasî sistem olarak betimlemek daha yerinde olur. Bu nedenle de demokrasi, Türk siyasetinde toplumsal bir kültür olarak görülememektedir.

Türkiye'deki hâkim siyasî kültür, Batı modernleşmesi çizgisinde gelişen pozitivist, aydınlanmacı ve elitist bir yapıya sahiptir. Fakat Osmanlı zamanında temelleri atılan bu modernleşme, Batı'dakinin aksine, ekonomik gelişmelerden değil, siyasî gelişmelerden kaynaklanmıştır. Üstelik yine Batı'dakinin aksine Türkiye'deki modernleşme aşağıdan yukarıya doğru, yani toplumsal alandan siyasî alana doğru değil, merkez olan siyasî alandan çevre olan toplumsal alana doğru inşa edilmiştir⁷. Bu kurulum neticesinde de Türkiye'deki siyasî yapı Batı'dakinin aksine siyasî iktidarın toplumsal gelişimler sebebiyle sınırlanması veya siyasî iktidarın konumunun bu gelişmelere göre kurgulanması ile değil, tam tersine siyasî kaynaklı olduğu için siyasî iktidarın yetki ve özgürlüğünün toplumsal alana doğru genişlemesiyle sonuçlanmıştır. Bu nedenle Türk siyasî kültürü, demokrasi açısından gereklilik arz eden bir ilke olan "iktidarın sınırlandırılması" üzerine değil bilakis devletin alabildiğine yetkilendirilmesi üzerine inşa edilmiştir.

Türk siyasî kültüründeki mevcut hâkim devletçilik anlayışının temelinde hem Osmanlı dönemindeki modernleşme hareketlerinin idarî mekanizmalar tarafından başlatılması hem de Osmanlı sonrası kurulan Cumhuriyet rejiminde yine modernleşme sürecinin idarî mekanizmalar tarafından sürdürülmesi fikri yatmaktadır. Böylece Türk siyasî kültürü devletin öncülüğü ve yetkinciliği üzerine odaklanmıştır. Devlet, tüm siyasî yapının oluşumu ve inşasında hâkim konumdadır. Bu "aşkıncılık" kültürü ile devlet Türkiye'de topluma ve toplum içerisindeki değer ve yapılar karşı "öncel"dir⁸. Devlet, bu vasfı sayesinde toplumsal alanın bütününe hâkim olma ve toplumsal yapıyı kendi hedefi doğrultusunda dönüştürme konusunda yetkilendirilmiş olmaktadır. Devletin amaçsal bir değer olarak her şeyin üstünde tutulması sonucunda da organik bir toplum görüşü sistematik bir anlayış olarak Türk siyasî hayatına yerleşmiştir. Bu yaklaşım ile toplum bütüncül (*holistik*) bir perspektifle ele alınarak bir bütün haline getirilme gayesiyle karşılaşmıştır. Toplum içerisindeki farklılıkların ontolojik birer gerçeklik olarak kabul edilmelerinden ziyade onların "genel çıkar" içerisinde değerlendirildikleri görülmüştür. Örneğin Türkiye'deki anayasalar toplum içerisindeki değerlerin ve beklentilerin ürünü olmaktan ziyade, ya da onları temel almak yerine, devletin toplumu biçimlendirmesi ve kontrolü adına yapılmıştır⁹. Dolayısıyla da Türkiye'de demokratik sistem için gerekli ön şart olan iktidarın sınırlandırılması ve çoğulculuk gibi prensipler oldukça "sınırlı" düzeyde gelişebilmiştir.

⁷ Hasan Bülent Kahraman, *Türk Siyasetinin Yapısal Analizi - 1: Kavramlar, Kuramlar, Kurumlar*, Agora, İstanbul: 2008, s. 4-5

⁸ Metin Heper, *Türkiye'de Devlet Geleneği*, çev. Nalan Soyarık, Doğu Batı: 2006, s. 27

⁹ Kemal H. Karpat, *Türkiye'de Siyasal Sistemin Evrimi: 1876-1980*, çev. Esin Soğançılar, İmge, Ankara ve İstanbul: 2007, s. 8

Bir başka önemli konu, siyasî tarafsızlığın, çoğulculuğun ve ifade hürriyetinin, demokrasinin gelişimi ve yerleşimi açısından en önemli unsur olduğu gerçeği ile Türk siyasî kültürünün hâkim unsurları arasında var olan doğal dengesizlik durumudur. Çünkü devlet mekanizması, Türk siyasî kültüründe öteden beri devamlı surette kendisine kutsallık atfederek toplumu bütünüyle değişim/dönüşümüne uğratacak yetkilendirme sahibi olmuştur. Bu yetkilendirmeler tarihsel çizgi içerisinde dini ve ideolojik şekillerde ortaya çıkmıştır. Osmanlı döneminde dinin devletin kimliği haline gelmesinin ardından Cumhuriyet döneminde de milliyetçilik ve lâiklik devletin kimliği haline gelmişlerdir. Halkın toplumsal sınıflardan yoksun ve bir bütün olarak anlamlandırılması ve yine halkın milliyetçilik fikri etrafında örgütlenmesi Türk siyasî kültürünün önemli göstergelerinden bir tanesidir¹⁰. Böylece devlet ile toplum organik bir bütün haline gelmekte ve onların bütüncül bir amaç etrafında kenetlenmeleri sağlanmaktadır.

Türk siyasî kültürünün belirleyicisi olan aşkın devlet geleneği demokrasinin gelişmesinde önemli bir unsur olan çoğulculuğun yerleşimini olumsuz etkileyen bir faktör olarak görülmektedir. Türkiye’de özellikle çok partili hayata geçişin sonrasında toplumsal alanda ortaya çıkan fikirlerin pek çoğu “bölücü”, “aykırı” ve “gerici” olarak değerlendirilmiştir. Devletin devamlı surette kendisini belli bir kimlik etrafında tanımlama çabası ve bu çabanın siyasi, kültürel ve hukuki alt yapı kazanmasıyla toplumun türdeşliğe doğru evrilmesi sonucunda düşünsel farklılıkların siyasî alanda ifade ve temsil kabiliyeti zorlaşmıştır.

Türk siyasî kültürünün evrensel hak ideallerinden ziyade sosyolojik ve tarihsel gerçeklikler sonucunda kurgulanmış olması, demokrasinin evrensel ideallığı ile Türk siyasî kültürü arasında bir ilişki kurmayı zorlaştıran en önemli faktördür. Devletin, bilhassa toplum içerisindeki farklılıklara ve çeşitliliklere dönük bakış açısının temelinde bu gerçeklik vardır. Birinci Dünya Savaşı esnasında ve hemen sonrasında ülke içindeki azınlıkların büyük bir güvenlik meselesi haline geldiğini gören yönetici kadro, devletin kimliğini ve işleyişini bu tarihsel algının belirleyiciliğinde kurgulamıştır. Bu algılayış, demokratik ideallerin yerleşimini ve gelişimini elbette zorlaştırmaktadır. Örneğin, devletin ideolojik örgütlenişi, siyasî tarafsızlık açısından demokratik meşruiyet prensibiyle çelişen bir durumdur. Ancak devletin bu örgütlenişi, ideolojik gibi görünse de, devletçi düşünce savunucularına göre bu bir “milli güvenlik meselesi”dir. Güvenlik ile özgürlük arasında yaratılan bu dikotomi, demokrasinin çoğu kez güvenlik nedeniyle askıya alınmasını beraberinde getirmiştir.

Türk siyasî kültüründe demokrasinin kurumlarının yetişmemesinin önemli sebeplerinden bir tanesi de sivil bir kamuoyu eksikliğidir. Batı’da sivil toplum gelişimindeki en önemli unsur olan ekonomik alanların yaratılmış olması

¹⁰ Levent Köker, *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*, İletişim, İstanbul: 2005, s. 158

ve sivil alan ile siyasî yönetim arasındaki sınırların varlığı demokrasinin gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Devletin mülkiyet üzerindeki sınırlı işlevi mülkiyetin bütünüyle sivil bireylerin kontrolüne geçmesini sağlamıştır. Mülkiyete bağlı gelişen sivil toplum neticesinde de mülkiyete dayalı üretim ilişkileri ve bu ilişkiler sonucu gerçekleşen sivil bir toplumsal ilişkiler ağı kurulmuştur. Ancak Türkiye’de Osmanlı zamanından kalan devlet-mülkiyet anlayışı çerçevesinde devlet tüm toplumsal ilişkilerin tam göbeğinde yer alan bir aktör olmuştur. Bu *patrimonyal* ilişkiye dayalı yapı, devlet ile sivil toplum arasına sınırların konmasını zorlaştıran ve bu nedenle de bizatihi sivil toplumun ortaya çıkmasını engelleyen temel neden olmuştur¹¹.

Bu olgu aynı zamanda demokrasinin toplumsal pratikliğinin de eksik kalışına sebep olmuş ve demokrasinin toplumsal bir kültür haline gelmesinin önünde ciddi bir engel teşkil etmiştir. Mülkiyet yapısının devlet kontrolünde işlerlik kazanması, sosyal bağlamda ilişkilerin ve etkileşimlerin sınırlı düzeyde kalması problemini doğurmuştur. Böylece Türkiye’de toplumsal yapı içerisinde aktif bir ilişkiler ağı gerçekleşmemiştir. Ancak Batı’da gerek kamuoyunun oluşumu açısından gerek toplumsal yapı içerisinde aktif ilişkilerin ve etkileşimlerin yoğunluk kazanması bakımından mülkiyet kurumu oldukça önemli bir yere sahip olmuştur. Üstelik mülkiyet kurumunun kendisi salt etkin bir toplumsallık yaratmakla kalmamış bu toplumsallığı siyasî alanın şekillenmesinde belirleyici faktör olarak ortaya koymuştur. Modern devletin Batı’daki gelişimi toplumsal yapı içerisindeki ilişkilerin ve etkileşimlerin niteliğine göre şekillenmiş, böylelikle de siyasî alan bizatihi toplumsal sürecin doğasına göre kurulmuştur¹².

Türkiye’deki kamuoyu oluşumu noktasındaki eksiklik salt mülkiyet kurumunun yüzyıllar boyunca toplumsal alandaki yokluğundan kaynaklanmamaktadır. Kamuoyu fikri siyasî bir ahlâk prensibi olarak gelişen Batı kültürünün aksine Türkiye’de siyasî yapı içerisinde içkin olamamıştır. Batı siyasî kültüründe gelişen kamuoyu kavramının temelinde yer alan sosyal ilişkiler ağı ya da geniş kapsamlı iletişim gibi kavram veya olgular tartışma ve müzakereyi direk toplumun içinde gelişip etkinleşmesini sağlamaktaydı. Demokrasinin toplumsal alanda bir kültür ögesi olarak istikrarlı gelişiminin temelinde bu etkileşimin ve iletişimin ahlâkî bir prensip olarak kabul edilmesi yatmaktadır¹³. Böylece demokrasinin gelişiminde önemli bir role sahip olan kamusal müzakere ve fikirlerin ifadesi gibi olgular toplumsal alanda gelişme imkanı bulmuşlardır.

¹¹ İlkay Sunar, “The Politics of Civil Society Formation in Turkey”, *State, Society and Democracy in Turkey* (içinde), Bahçeşehir University Publication, İstanbul: 2004, s. 40-1

¹² Gianfranco Poggi, “Modern Devletin Gelişimi: Sosyolojik Bir Yaklaşım”, çev. Şule Kut ve Binnaz Toprak, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul: 2007, s. 116

¹³ Jürgen Habermas, “Kamusal İletişim”, çev. Tanıl Bora ve Mithat Sancar, İletişim, İstanbul: 2007, s. 203

Sonuç

Türkiye’de demokrasinin sivil toplum içerisinde kültürel anlamda gelişememesinin temelinde sivil bir müzakere ortamına imkan tanıyacak kurumların tarihsel ve siyasi bağlamda elle tutulur bir gelişme gösterememeleri yatmaktadır. Mülkiyet kurumunun yokluğu, siyasi alanın toplumsal farklılıklara ve tartışmalara kapalı oluşu ve sivil bir etkileşim ağının yeterli düzeyde olmayışı gibi olgular; bir yandan halkın siyasî katılım olanaklarını ve siyasetin kendisine olan ilgilerini azaltırken, öbür yanda siyasî alanın ve siyasî olayların idaresini devletin inisiyatifine bırakmıştır. Sonuç olarak da Türk siyasî yaşamında demokrasi tabandan yükselen bir özgürlük olarak gelişememiş, devletin bütünüyle siyasî hayatın üzerinde kapsayıcı ve kuşatıcı rolü sebebiyle oldukça kısıtlı düzeyde kalmıştır.